

Лемещук Марина Анатоліївна

**Соціалізація старших дошкільників із загальним недорозвиненням
мовлення в дошкільних навчальних закладах**

Постановка проблеми. Проблеми соціалізації дітей дошкільного віку зумовлені зміною соціокультурних умов формування особистості, суперечливим станом соціально-педагогічної теорії та практики. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості як результат її соціального розвитку та виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної життєдіяльності. У зв'язку з цим дошкільному навчальному закладу відводиться особлива роль – спільно з сім'єю стати провідною соціальною інституцією соціалізації, яка забезпечує запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довкіллі.

Проблеми соціалізації особистості розглядалися з філософських, соціологічних, психологічних, культурологічних, педагогічних позицій. Серед учених, які суттєво вплинули на дослідження проблеми соціалізації, слід назвати Г. Гіддінгса, Е. Дюркгейма, Е. Еріксона, Ч. Кулі, Дж. Міда, Т. Парсонса, Г. Тарда, З. Фрейда та ін. Загальній соціалізаційній проблематиці присвятили свої роботи Г. Андрєєва, Б. Вульфова, М. Євтух, В. Зеньковський, М. Лукашевич, Р. Овчарова, С. Русова, В. Семенов, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський та ін.

Розроблено сучасні концепції соціалізації особистості (Н. Голованова, Н. Заверико, І. Зверєва, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко); розкрито соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей (В. Абраменкова, К. Альбуханова-Славська, І. Бех, Л. Божович,

Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Кон, О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, В. Мухіна, А. Петровський, Т. Рєпіна, Д. Фельдштейн); соціально-педагогічні засади проблеми з урахуванням нової соціокультурної ситуації характеризуються у дослідженнях Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В. Болгаріної, Т. Василькової, Ю. Василькової, М. Галагузової, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, В. Кузя, С. Литвиненко, Л. Міщик, Л. Новікової, А. Рижанової, С. Хлебик, Л. Штефан.

У вивченні проблем соціального становлення особистості особливе місце відводиться дітям дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення, що зумовлює труднощі в процесі соціалізації, формуванням мисленнєво-пізнавальної діяльності, своєчасною мовленнєвою підготовкою до школи в цілому.

Теоретичні і практичні засади мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку розкрито в дослідженнях А.Богуш, Н.Гавриш, Н.Горбунова, К.Крутій, Л.Калмикова, М. Лісіна, Н.Луцан, І.Луценко, Т.Піроженко, Г.Ніколайчук, М.Шеремет. Учені зазначають, що всебічний, у тому числі і мовленнєвий розвиток дітей зумовлений їх залученням у різні види діяльності. доведена висока ефективність ознайомлення дітей з довкіллям у мовленнєвому розвитку дітей (А.Богуш, Н.Виноградова, Л.Занков, В.Ізотова, Н.Кузнецова, Н.Орланова).

Загальне недорозвинення мовлення у дітей старшого дошкільного віку, ускладнюючи процес соціалізації, спричиняє суттєве обмеження їх спілкування та життєдіяльності в соціумі, призводить до соціальної дезадаптації.

Мета статті зумовлюється потребою в обґрунтуванні аспектів проблеми соціалізації старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу. Вивчення наукового трактування багатоаспектного процесу соціалізації призвело до широкого й вузького розуміння цього поняття. Соціалізація в широкому розумінні передбачає визначення, походження й формування родової сутності природи людини, тобто йдеться про історичний процес розвитку людства, філогенез. Соціалізація у вузькому сенсі — це

процес залучення людини до соціального життя шляхом активного засвоєння його норм, цінностей, ідеалів та відтворення у життєдіяльності [6].

Сучасні психологи і соціологи підкреслюють, що процес соціалізації людини триває протягом всього життя. А це означає, що в продовж всього людського життя здійснюється залучення індивіда в соціальні взаємини завдяки чому відбувається зміна його психіки [3].

Успішній соціалізації сприяє дія таких чинників, як очікування, зміна поведінки і прагнення відповідати цим очікуванням. Долучаючись до процесу історичної практики, індивід проявляє свою соціальну сутність, формує соціальні якості, набуває особистого життєвого досвіду. Об'єктивно, формуючи й розвиваючи власне «Я», особа не може існувати без спілкування та поза діяльністю. Отже, основними сферами соціалізації, як стверджують психологи можна вважати діяльність, спілкування та самосвідомість. У діяльності людина виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, самостійність, ініціативу, творчість і професіоналізм, засвоює нові види прояву власної активності. У сфері спілкування відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми один одного. Сфера самосвідомості передбачає становлення «Я-концепції» індивіда, осмислення свого соціального статусу, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації людини [2].

Результатом процесу соціалізації дитини є її сформована соціально-комунікативна компетентність яку С.М.Курінна розглядає як готовність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних стосунків. Зміст такої компетентності, на її думку, визначає низка сформованих у дітей умінь, зокрема: уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; правильно визначати особливості свого емоційного стану та інших людей; вибирати адекватні способи спілкування з оточенням і реалізувати їх у процесі взаємодії. Серед інституцій ранньої соціалізації дослідниця відводить особливе місце дошкільним навчальним закладам, так званим

«занятійним групам» (освітні комплекси різних типів, дитячі розвивальні та навчальні центри з підготовки дитини до школи, педагогічні агенції, система гевернантських послуг, що охоплює дітей, які з різних причин не можуть постійно відвідувати дошкільні заклади, а тільки беруть участь у початкових заняттях), дитячі будинки, притулки, інтернати. З урахуванням різноманітності соціальних інститутів, в яких відбувається первинна соціалізація дітей дошкільного віку у виховному процесі, як стверджує науковець, повинні реалізовуватися такі умови: набуття дітьми досвіду оптимального розв'язання життєвих ситуацій з певною кількістю альтернатив; розвиток вміння усвідомлювати, вербалізувати власний стан і стан оточення та враховувати його у взаєминах з ровесниками та дорослими; сприймання, оцінно-етичне коментування художніх творів як основи адекватної оцінки власного стану та стану оточення; інсценування конфліктних і безконфліктних способів взаємодії з оточенням з наступним їх обговоренням; наявність позитивного емоційного тла життєдіяльності дітей [3].

У докторському дослідженні І.П.Рогальської, присвяченому соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, визначено модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, який автор трактує, як процес особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві дослідниця скеровує принципами: пріоритету інтересів дитини; балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності; опертя на позитивне, принципу соціальної відповідності; комплексного підходу; діадичної взаємодії та відкритості супроводу [7].

Слід визнати, що незважаючи на актуальність проблематики соціалізації з позиції сучасної педагогіки і досить широке коло науковців, що займаються дослідженням соціалізації, багато її аспектів залишаються малодослідженими. Особливо якщо йдеться про соціалізацію дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Аналіз літературних даних показав, що незважаючи на зростання кількості дітей, які мають порушення мовного розвитку, серед досліджень представлено вкрай обмежене коло таких, що розглядають особливості становлення особистості таких дітей. Це значно знижує ефективність психологічної допомоги цій категорії дітей.

Разом з тим велика кількість дітей страждає такими важкими порушеннями мови, як алалія, дизартрія. Ці порушення мови пов'язані з органічним ураженням головного мозку, при цьому порушується весь хід психічного розвитку дитини. У таких дітей порушені мислення, пам'ять, увага і також істотно порушуються вольові процеси, емоційний розвиток, довільна поведінка.

За цих обставин, значущості набуває навчання і виховання дошкільників з порушеннями мовлення, зокрема дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах дошкільного навчального закладу.

Під загальним недорозвиненням мовлення у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом слід розуміти таку форму мовної аномалії, при якій порушується формування кожного із компонентів мовної системи: фонетики, лексики, граматики. Мовний недорозвиток у дошкільників може проявлятися в різних ступенях: від повної відсутності загальноновживаної мови до розгорнутої фразової мови з вираженими елементами лексико - граматичного і фонетико-фонематичного недорозвитку [5].

Останнім часом внаслідок повсякденного використання технічних засобів високій зайнятості батьків побутовими (частіше фінансовими) родинними проблемами спостерігається зниження якості спілкування між дитиною та дорослим.

Як свідчать соціопитування дошкільників, батьки вже не так часто читають їм книги. Все частіше дітям купують різноманітні диски та саджають їх перед екраном телевізора або комп'ютера. Дитина зайнята і батьки можуть займатися своїми справами. Соціалізація дитини багато в чому залежить від сприйняття самої себе,

спрямованості на соціальне оточення, від оволодіння різними формами і засобами спілкуванні "як мовними і немовними".

У працях А.В. Запорожця, Л.І. Божович, М.І. Лисіної, та ін. звертається увага на той факт, що спілкування дитини з дорослим є основою її психічного розвитку. Ще Виготський Л.С. говорив про те, що найбільш сприятлива атмосфера спілкування створюється в сім'ї, де з перших днів народження дитини відбувається повноцінний розвиток її особистості, її соціалізації [1].

Нині вивченню дітей із загальним недорозвиненням мовлення присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень таких вчених, як Н. Новотворцева, Т. Філічева, Г. Чіркїна та ін. Від рівня сформованості мовлення дитини, зокрема, фонетико-фонематичної й лексико-граматичної сторін, залежить рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, уміннями і навичками відповідно програмових вимог. Оскільки, мовлення щільно пов'язане із мисленням, за висновками Л. Виготського, то дитина із загальним недорозвитком мовлення, що має порушення процесу формулювання виразу чи вислову не виконує повноцінно мисленнєво-пізнавальну функцію, що негативно позначається у подальшому на оволодінні читанням і письмом в початковій школі.

У дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення формування форм спілкування відбувається з запізненням, спостерігаються стійкі труднощі у взаємозв'язку і взаємодії з оточуючими. У дітей не формується, характерне віку, розуміння емоцій, станів, відношень і дій оточуючих та самого себе[8].

Шацкая О.О. у дисертаційній роботі зазначила, що у дітей дошкільного віку обмежені можливості мовної комунікації, супроводжуються зниженням когнітивного, афективного і вольового розвитку. Комплекс особливостей мовного, афективно-вольового і когнітивного порядку помітно перешкоджає організації соціальної поведінки дитини із загальним недорозвиненням мови заважає контактам з оточуючи дітьми. Дитина в умовах обмеженого мовного розвитку випробовує значні труднощі у встановленні смислових зв'язків між

подіями, тому соціальний зміст основних його видів діяльності пригні - чувася предметним планом, доступним для безпосереднього сприйняття [9].

Макаренко І.В. у своєму дослідженні зазначає, що особливого значення набуває проблема соціалізації дітей раннього віку з особливими потребами, оскільки розв'язання завдань гармонізації суспільних та особистісних інтересів таких дітей, визначення їхніх майбутніх соціальних перспектив лягає переважно на плечі сім'ї, батьків. Адже батьки, у яких народилася дитина з особливими потребами, переживають кризу, перебувають у ситуації морально-духовної травми, пов'язаної з невизначеністю соціального статусу дитини, відчуттям дисгармонії власного особистісного стану і водночас виявляють пасивність, що зумовлена відсутністю чіткої програми реабілітації стану дитини, цілеспрямованих дій, скерованих на забезпечення її подальшого життя. Такі сім'ї, на думку вченої, потребують різнобічної педагогічної підтримки. Ключовим поняттям її наукової розвідки виступило „соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами”, яке розуміється як система взаємодії суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на допомогу сім'ям у подоланні комплексу труднощів біологічного, психолого-педагогічного й соціального характеру для забезпечення умов розкриття особистісного потенціалу дитини. За висновками науковця, соціально-педагогічна підтримка сім'ї особливими потребами, їхню активну позицію у вирішенні сімейних проблем. Вона охоплює всю палітру дій: від усвідомлення проблеми, пов'язаної з народженням дитини з особливими потребами, до постановки мети щодо її вирішення, від варіантів сімейного виховання до вибору форми соціально-педагогічної підтримки, що здійснюється на суб'єкт-суб'єктному рівні й забезпечує прогнозування, проектування й корекцію соціальної траєкторії розвитку сім'ї. Згідно з висновками І.В.Макаренко, функціонування системи соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливими потребами вимагає взаємодії багатьох професіоналів: медичних працівників, соціальних педагогів, корекційних педагогів, психологів, юристів для допомоги дитині в її соціальному

становленні, і стає можливим лише за умови інтеграційного взаємозв'язку державних соціально-педагогічних інститутів з іншими соціалізуючими інституціями суспільства. Роль соціального педагога в забезпеченні взаємодії полягає в координації та спрямуванні дій кожного із суб'єктів соціально-педагогічної підтримки. Авторка роботи зауважує, що сутність підтримки як соціально-педагогічної практики полягає не стільки в усуненні існуючих у сім'ї проблем, скільки в тому, щоб допомогти батькам дітей з особливими потребами оволодіти засобами виявлення та самостійного передбачає звернення до внутрішніх сил і здібностей батьків дітей з вирішення власних проблем. Відтак, метою і водночас умовою соціально-педагогічної підтримки є реабілітаційна культура батьків, яка становить специфічну систему цінностей, настанов, знань і навичок, що допомагають їм вирішувати конкретні завдання сімейного виховання дитини з особливими потребами [4].

На сьогоднішній день чимало робіт присвячено корекції та виправленню мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Проблеми ж, що стосуються соціалізації таких дітей зустрічаються досить рідко і як правило, або поверхнево, або недостатньо розроблені.

Висновки. Отже, вище сказане вимагає розв'язання суперечності між нагальними потребами соціалізації старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення і недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу. Таким чином, слід визнати, що незважаючи на актуальність проблематики соціалізації з позиції сучасної педагогіки і досить широке коло науковців, що займаються дослідженням соціалізації, багато її аспектів залишаються малодослідженими, зокрема особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення в умовах дошкільного навчального закладу, що становить перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури:

1. Виготський Л.С. Мислення і мова / Л.С. Виготський. – Изд. 5, испр. – М.: Лабіринт, 1999. – 352 с.
2. Заверико Н. В. Становление понятия «социализация» / Н. В. Заверико. // Перспективы и развитие социальной активности молодежи: Сб. статей. – Запорожье. 1990. – С. 42 – 43.
3. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей шести – семи років в різних умовах життєдіяльності: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.05/ Слов'янський державний педагогічний університет / С.М. Курінна. – Слов'янськ, 2004. – 246 с.
4. Макаренко І.В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка / І.В. Макаренко. – Луганськ, 2009. – 20 с.
5. Основи логопедии з практикумом по звуковимовленню: Учеб. посібник для студ. середовищ.пед.учеб. закладів / Т.В.Волосовец, Н.В. Горіна, Н.І. Зверева та інших. Під ред. Т.В. Волосовец. – М.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 200 с.
6. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: Монографія / І.П.Рогальська. – Київ: Міленіум, 2008. – 400 с.
7. Рогальська І.П. Теоретико – методичні засади соціалізації особистості у дошкільному: Дис. ... док..пед.наук: 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка / І.П. Рогальська. – Луганськ, 2009. – 499 с.
8. Філічева Т.Б., Чиркина Г.В. Підготовка до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах спеціального дитячого саду. – М.: Альфа, 1994. – 103 с.
9. Шацкая О.О. Формирование социального поведения у детей 5-6 лет с общин недоразвитием речи в процессе коррекционно – логопедической работы: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.03 - коррекционная педагогика / Московский педагогический государственный университет / О.О. Шацкая. – Москва, 2003. – 192 с.

Лемещук Марина Анатоліївна

Соціалізація старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в дошкільних навчальних закладах.

У статті порушуються проблеми соціалізації дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Автор аналізує стан розробки проблеми соціалізації таких дітей у педагогічній науці, визначає наукові здобутки сучасних учених.

Ключові слова: соціалізація, дошкільники, загальний недорозвиток мовлення, адаптація.

Лемещук Марина Анатоліевна

Социализация старших дошкольников с общим недоразвитием речи в дошкольных учебных заведениях.

В статье нарушаются проблемы социализации детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Автор анализирует состояние разработки проблемы социализации таких детей в педагогической науке, определяет научные достижения современных ученых.

Ключевые слова: социализация, дошкольники, общее недоразвитие речи, адаптация.

Lemeschuk Marina Anatoliivna

Socialization of senior preschool children is with the general exclamation of broadcasting in preschool educational establishments.

In the article the problems of socialization of children of preschool age are violated with the general exclamation of broadcasting. An author analyses the state of development of problem of socialization of such children in pedagogical science, determines the scientific achievements of modern scientists.

Keywords: socialization, preschool children, common exclamation of broadcasting, adaptation.